

TERE VADÉN

Kaikki ja ei mitään

Martin Heidegger, *Johdatus metafysiikkaan* (Einführung in die Metaphysik, 1935). Suomentanut Jussi Backman. Tutkijaliitto, Helsinki 2010. 198 s.

Johdatus metafysiikkaan on Heideggerin keskeisimpiä tekstejä, yksi niistä, jotka jo sellaisenaan sisältävät tiivistyneessä tai itumuodossa oikeastaan kaiken Heideggerin liikkeelle laittaman ajattelun. Olemisen kysymys, sen suhde *Daseiniin* ja aikaan, historiallisuus, teknologia, *deinon*, ajattelun kielisidonnaisuus, kreikkalaisten klassikkojen tulkinta – kaikki on mukana. Mukana on myös ankara väite, jonka mukaan ajattelu ei ole yleispätevää rationaalista toimintaa vaan historiallisena ja kielellisenä tiettyyn kohtaloon sidottua. Heidegger perustelee yksityiskohtaisesti, että saksalaisella kieli- ja kulttuuripiirillä on ainutlaatuinen asema (länsimaisen ja siksi ”planetaarisen”) olemisen kysymyksen ajattelemisessa; kielellä, koska saksa on kreikan ohella voimakkain ajattelemisen kieli, kulttuurilla, koska Saksa Euroopan keskustana on uhanalaisin ja samalla henkisesti hedelmällisin. *Johdatuksen* tarkoitus on olla kokemuksellinen tie tai polku tämän kohtalokkuuden paljastumiseen. Heidegger korostaa, että metafysiikan merkitys tekstissä on ymmärrettävissä vain, kun kysymisen kulku on käyty läpi. Toisin sanoen hän tavoittelee kokemuksellista ajattelun harjoittamista, jossa tapahtuu hyppy tavanomaisesta ja toimivasta jo ymmärretyyn olevan keskellä elämisestä, ”täälläolon entisestä suojasta” (15), kysymisen epämukavaan ja asioita

aina hankaloittavaan sinnikkyyteen. Ja vielä hurjemmin: kysymyksen asettaminen ei ole pelkästään inhimillinen tehtävä, koska ”jos tämä kysymys asetetaan tapahtuu [...] sysäys: siitä, mitä kysytään ja mikä on kysymisen kohteena, kohdistuu sysäys kysymiseen itseensä” (15). Niinpä teksti alkaa huomioilla kokemuksista, joissa olemisen kysymys voi nousta esiin: epätoivo, riemu, pitkästyminen.

Johdatuksen metafysiikka on siis mahdollisimman kaukana pölyisestä norsunluutornispekulaatiosta. Metafysiikka ajattelun alueena ja filosofisena teemana on jatkuvasti Heideggerin mielen päällä, ja hänen sanalle ”metafysiikka” antamansa konnotaatiot vaihtelevat vuosien mittaan. *Johdatuksen* aikaan ”metafysiikka” on vielä muuta kuin haukkumasana. *Johdatus* on yritys ymmärtää metafysiikka oikein, siis tavalla, joka ei tekisi siitä pelkästään kielteistä, epäonnistuneen filosofian tunnusmerkkiä. Tässä se seuraa vuoden 1929 luentoa *Mitä on metafysiikka?* joka erityisesti ei-minkään käsitteen avulla koettaa antaa metafysiikalle kokonaan omanlaisensa, ”heideggerilaisen” luonteen ja sävyn. Ei-mikään on hanakasti ajamassa myös *Johdatuksen* kulkua, mutta kirja sisältää myös pitkät keskustelut sanan ”oleminen” kieliopista ja etymologiasta ja olemisen suhteista sen lähikäsitteisiin, kuten tulemiseen,

pitämiseen, näennäisyyteen ja ajatteluun. Nämä jaksot – jotka Heideggerin sanoin voidaan lukea vauhdinottona hyppyyn – tekevät *Johdatuksesta* sitä varhaisempaa *Mitä on metafysiikka?* -tekstiä jonkin verran ”teknisemmän” tai skolaarimman; onkin erittäin suotuisa sattuma, että tekstien suomennokset ilmestyivät yhtä aikaa vuonna 2010 (*Mitä on metafysiikka?* Antti Salmisen käännöksenä).

Backmanin käännös on niin laadukas kuin Heideggerin suomennos ylipäättään voi olla. Mitään lopullisuuksia tällä saralla ei saada, vaan erilaisiin tarkoituksiin paremmin tai huonommin sopivia lähtökohtia. Esimerkiksi Salmisen *Mitä on metafysiikka?* -suomennos on Backmanin tyyliin verrattuna kokeellisempi tuoden esiin Heideggerin särmiä ja sanomisen herättelevyyttä. Tällainen näkökulmallisuus samalla rajaa käännöksen yleispätevyyttä, sen soveltuvuutta useisiin Heideggerin lukemisen tarkoituksiin, jonka Backmanin rauhallinen käännös puolestaan paremmin toteuttaa. Lukija tuntee olevansa suomenoksen suhteen turvallisissa käsissä. Tämä ei suinkaan tarkoita, etteikö käännökseen sisältyisi mielenkiintoisia jännitteitä, jopa potentiaalista räjähtävyyttä. Esimerkiksi Backmanin päätös suomentaa *Auseinanderstzung* ”välienselvittelyksi” saa aikaan mielenkiintoisia lauseita,

kun sitä sovelletaan Heideggerin Herakleitos-tulkintoihin tai niihin pohjaavaan näkemykseen eurooppalaisuudesta, joka syntyy *välienselvitelynä* suhteessa aasialaisuuteen. Diplomaattiselta kuulostava ”selvittely” saa pahaenteisen sävyn liittyessään sanomalehtien otsikkokielen ”välienselvitelyyn” – sävyn, joka olisi Heideggerille kohtalokkuudessaan mieluisa.

Kakkoskauden ytimessä

Johdatus metafysiikkaan perustuu vuonna 1935 pidettyihin luentoisiin ja julkaistiin tekstinä ensimmäisen kerran 1953. Se kuuluu *Beiträge zur Philosophie* ja *Taideteoksen alkuperä*-tekstien ja varhaisten Nietzsche- ja Hölderlin-tulkintojen kanssa Heideggerin ”kakkoskauteen”, jos ensimmäinen oli *Olemisen ja ajan* fundamentaaliontologia ja kolmas toisen maailmansodan jälkeinen teknologian maailmaa ja ei-teknologista ajattelua pohtiva vaihe (*Ge-vaihe: Gelassenheit, Gestell, Geviert*).

Toisinaan kakkoskautta, jonka voi ajatella kattavan 30-luvun ja 40-luvun alun, pidetään jonkinlaisena välivaiheena, jossa Heidegger etsii fundamentaaliontologian hylätyään omaa ääntään, jonka löytää tasapainoisena vasta *Gelassenheit*-ajattelussa. Ei kuitenkaan tarvitse hyväksyä Slavoj Žižekin väitettä, jonka mukaan 30-luvun Heidegger

on parasta Heideggeria, koska siinä katutason vallankumouksellinen politiikka ja filosofia yhdistyvät, pitääkseen kakkoskautta vähintään muiden kausien vertaisena tai jopa Heideggerin kultakautena. *Olemista ja aikaa* ja sitä valmistelleita luentotekstejä voidaan kaikesta ansaitusta maineestaan ja klassikkoasemastaan huolimatta lukea yhtenä esimerkkinä saksalaisesta *Dasein*- tai elämänfilosofisesta liikkeestä, jossa *Oleminen ja aika* on *primus inter pares*, mutta samaan aikaan lajityypillinen tai heideggerilaisemmin sanottuna selkeästi oman sukupolvensa edustaja. *Olemisessä ja ajassa* ei ole montaa teemaa, joita ei löytyisi esimerkiksi Jaspersin, Klagesin tai Bäumlerin samoihin aikoihin julkaisemista teksteistä, vaikka toki *Olemisen ja ajan* perusteellisuus ja juurtuneisuus länsimaisen filosofian perintöön on omaa luokkaansa.

Kolmoskauden Heidegger on eräässä mielessä vielä epäainutlaatuisempi. *Gelassenheit* on suoraviivaisesti lainattu kristillisestä mystiikasta, vaikka Heidegger ei senkään kohdalla ole erityisen monisanainen tai avulias lähteitään paljastaessaan. Heidegger esittää käsitykset meditatiivisesta ajattelusta, olioiden paljastamasta neliyhteydestä ja ei-teknologisen olemisenymmärryksen avoimena pitämisestä korjausliikkeinä länsimaisen filosofian vuosituhantiselle pieleenmenolle.

Tämä konteksti, Heideggerin ansaittu maine ja Husserlista omiin oivalluksiin kuljettu pitkä matka tekevät ajatuksista yllättäviä ja sho-keeraaviakin, mutta samalla on hyvä muistaa, että ne ja niistä seuraavat käytännöt ovat monissa ei-eurooppalaisissa perinteissä peruskursikamaa. Heideggerille on syytä olla kiitollinen näiden ilmiöiden nostamisesta länsimaisen akateemisen filosofian huomioon, mutta leimallisen heideggerilaisia tai erityisen uusia ne eivät ole.

Sen sijaan kakkoskauden Heidegger tekee harvinaislaatuisen ja kunnianhimoisuudessaan hybristä lähentelevän yrityksen länsimaisen ihmisen filosofis-poliittiseen nahanluotiin, kertakaikkiseen uudistumiseen. Ykköskauden Heidegger väittää olevansa vain kuvailemassa fenomenologisia rakenteita, ja kolmoskauden Heidegger on pakotettu puoliluovuttaneeseen odottamiseen ja ”valmiuden valmisteluun”. Kakkoskauden Heidegger sen sijaan kirjoittaa ja poliittisessa aktivismissaan toteuttaa kokonaiskäsitystä ajattelevasta toiminnasta tai toimivasta ajattelusta, jonka tavoitteena on eurooppalaisten uudelleensyntyminen eurooppalaisina. Tällaisia ykkös-ketjun ajattelijoiden ja perusteellisen koulutuksen saaneiden filosofien esityksiä uudenlaisen yhteiselämän, työn ja elämän merkityksellisuuden (pyhyden) kokonaisuudesta, joka

”Johdatus on paraatiesimerkki Heideggerin tekstien julkaisun epäluotettavuudesta ja läpinäkymättömyydestä.”

ylittää kapeasti ymmärretyt rationaalisuuden ja yksilöllisyyden, ei ole kovin montaa (edelliseltä vuosisadalta löytyy Marx, jota Heidegger kakkoskaudellaan lukee ja jonka kykyä osoittaa vieraantuneessa työssä nykyajan ongelma hän kehuu). Kakkoskauden Heidegger on kaikkein heideggerilaisin.

Sanottu, kirjoitettu, toimitettu

Ei siis ole lainkaan yllättävää, että erityisesti juuri kakkoskauden Heideggerin tekstejä luonnehtii arvoituksellinen jos kohta sympaattinenkin tapa heittää mitä abstrakteimman ja syväfilosofisimman pohdiskelun keskelle yhräkkiä huomioita geo- tai päivänpolitiikasta. *Beiträgen* keskellä on luonnehdintoja amerikkalaisuudesta, juutalaisuudesta ja bolševismista, *Maailmankuvan aika* haukkuu filosofeja turhasta konferenssimatkailusta ja kustantajia liiallisesta kaupallisuudesta, ja vuoden 1940 Nietzsche-luennot arvioivat *Wehrmachtin* motorisointia suhteessa Ranskan kampanjaan. Oireellista on myös, että kakkoskauden tekstit muistavat tölvii kristillisyyden ja filosofian yhdistämistä. *Johdatuksen* mukaan ”kristillinen filosofia on puista rautaa” (17).

Johdatuksessakin pohdiskellaan ilman muuta Eurooppaa, Venäjää ja Amerikkaa. Henkisytytensä hukannut

Eurooppa ja erityisesti Saksa on Heideggerin mukaan tasapäistävän tuotannon irtipäästäneiden Venäjän ja Amerikan pihtiotteessa. Silti kuuluisin musta pilvi, joka tekstin yllä väijyy ja tietenkin samalla antaa sille tiettyä uhmaavaa karismaa, on väite natsismin totuudesta ja suuruudesta, joka Heideggerin julkaistujen tekstien keskellä on (ainakin toistaiseksi) kiistämättömin Heideggerin natsismin ilmaus. Backmanin suomenoksessa kohta kuuluu kokonaisuudessaan:

”Se, mitä nykyään kaupitellaan suoranaisena kansallissosialismin filosofi-ana, vaikka sillä ei ole vähäisintäkään tekemistä tämän liikkeen sisäisen totuuden ja suuruuden (nimittäin planetaarisesti määrittynen tekniikan ja uuden ajan ihmisen välisen kohtaamisen) kanssa, kalastelee näillä ’arvojen’ ja ’kokonaisuuksien’ sameilla vesillä.” (186–187)

Suhteellisen varhaisen ilmestymisajankohtansa ja suorapuheisuutensa (miten ihmeessä natsismin totuudesta ja suuruudesta puhuvasta ja kirjoittavasta henkilöstä saataisiin pestyä epänatsi?) vuoksi kohta on ollut Heidegger–natsismi-keskustelussa jatkuvasti suurennuslasin alla. Esimerkiksi Heideggerin filosofiseksi testamentiksi kutsutussa *Spiegel*-haastattelussa¹ toimittajat kysyvät, oliko selventävä suluissa

oleva osuus mukana jo, kun Heidegger piti luennon vuonna 1935. Sanamaagikko Heidegger vastaa, että lause sisältyi hänen käsikirjoitukseensa, mutta ei kuitenkaan täsmennä, tarkoittaako ”käsikirjoitus” vuoden 1935 luentokäsikirjoitusta vai vuoden 1953 kirjakäsikirjoitusta. Vastaus jatkuu sanoen, että sulkulause vastaa hänen ”silloista” (*damaligen*) eikä myöhempää käsitystään tekniikasta ja että hän ei esittänyt sitä luennoissaan, koska uskoi kuulijoiden ymmärtävän asian joka tapauksessa oikein². Jos tämän tulkitaan tarkoittavan, että lause oli mukana luentotekstissä luennointihetkellä, mutta jäi ääneen lausumatta, on tulkinta puolestaan suorassa ristiriidassa *Johdatus*-teoksen esipuheen kanssa, jonka mukaan ”kaarisulkeissa olevat kohdat on kirjoitettu tekstiä viimeisteltäessä” (9).

Näin *Johdatus* on paraatiesimerkki Heideggerin tekstien julkaisun epäluotettavuudesta ja läpinäkymättömyydestä, jota Theodor Kisiel on kutsunut jopa ”skandaaliksi”³. Kisiel tarkoittaa erityisesti Heideggerin koottujen teosten (*Gesamtausgabe*) julkaisemista, joka edelleen tapahtuu täysin epäkriittisesti siinä mielessä, että lukijoilla ei ole mahdollisuutta tietää, mikä on julkaistun tekstin ja Heideggerin käsikirjoitusten suhde eikä edes millä periaatteilla toimitusta

ja mahdollista valikointia on tehty. Epäilyt heräävät esimerkiksi siksi, että *Antwort. Martin Heidegger im Gespräch* -teoksessa⁴ julkaistu *Spiegel*-haastattelun versio, johon kaikkien käännösten on oikeudenomistajien vaatimuksesta perustuttava, on erilainen kuin *Spiegel*-lehdessä vuonna 1976 julkaistu haastattelu. *Antwort*-versiossa on sekä lisäyksiä että poistoja verrattuna *Spiegel*-versioon. Ei liene yllättävää, että molemmat ovat pääosin kohdissa, joissa puhutaan natsismista. Nämä kohdat eivät kuitenkaan ole erityisen skandaalinkäryisiä, joten Heideggerin oikeudenvalvojien huolekkuus *Antwort*-version toimittamisessa ja sen pitämisessä käännösten lähtökohtana kertoo huomattavasta yksityiskohtaisuudesta. Tällainen paneutuminen antaa lisää painoa Kieselin syytöksille jopa tietoisien vääristelevästä ja ”perheyritymäisestä” toimituspolitiikasta. Ei ole mitään normaalia lähdekriittistä keinoa tietää, missä määrin esimerkiksi Backmanin suomentama vuoden 1998 kuudennen painoksen teksti (jota on toimittanut myös Heideggerin oikeuksien haltija) poikkeaa vuonna 1935 pidetystä luennosta tai luennon pohjana olevasta käsikirjoituksesta – tai edes vuonna 1953 painoon viedystä käsikirjoituksesta.

Valo seuraa varjoa

Mitä lainattu lause sitten sisällöllisesti esittää? Heideggerin mukaan kansallissosialistiseen liikeeseen (ei välttämättä puolueeseen), sisältyi totuus ja suuruus. Jos sivuutetaan sulkulause hetkeksi, tämä totuus ja suuruus ei johtunut liikkeen nimissä esitetystä arvofilosofiasta (esimerkiksi saksalaiset, kansalliset, arjalaiset arvot). Arvo on Heideggerin mukaan liberaalia ihmiskäsitystä vastaava eettinen käsite: arvot ovat kappalemaisia, niiden oleminen on esilläolevan läsnäoloa, mikä tarkoittaa, että ihmisyksilö voi niiden väliltä valita sen, mikä parhaiten vastaa hänen tarkoituksensa. Näin arvot pätevät samalla tavalla kuin esineet pätevät, toisin sanoen eivät juuri lainkaan. Ne eivät velvoita ihmistä, eivät oikeastaan kosketa häntä vaan ovat hänen ulkopuolellaan. Tämä ”eettisen” romahtaminen olemuksellisesta velvoittavuudesta kappalemaiseksi esilläoloksi on yksi juonne Heideggerin tarkastelemassa metafysiikan historiassa, jonka nykyään eletty muoto on ”hoipertelua” (189–190) olevan keskellä vakuuttuneina siitä, että nimenomaan emme hoipertele.

Mitä totuus ja suuruus sitten voisi olla? Ilmiselvästi juuri olemisen historiallista kysymistä, ”Miten on täälläolomme laita historiassa?” (189) Erotuksena arvofilosofiaan olemisen historiallinen kysymys asettaa

”Toisin sanoen liike oli suorastaan metafyyysisesti tosi ja suuri; se pystyi avamaan eurooppalaisen täälläolon kysymään historiallista olemistaan.”

ihmisen itsensä kyseenalaiseksi tai kuten Heidegger myös sanoo, olemukselliseen hätään (*Not*, Backmanin suomennos on ”pakko”), jossa ulkokohtainen tarkastelu ja valinta eivät tule kyseeseen. Heidegger päättää *Johdatuksen* huomauttamalla, että tästä aukeava ajallisuus tarkoittaa, että esimerkiksi *Oleminen ja aika* ei ole kirja vaan tehtävä, ja vielä, että tätä tehtävää ei voi tietää vaan pitää edetä sen kanssa aidosti kysyen. Täälläolon ja olemisen historiallinen kysyminen, hädän tai pakonalainen kysymyksen avoinna pitäminen, olisi Heideggerin mukaan juuri tapa eurooppalaisen ihmisen uudelleen-syntymään. Tähän Heidegger uskoi kansallissosialistisen liikkeen pystyneen. Toisin sanoen liike oli suorastaan metafyyysisesti tosi ja suuri; se pystyi avamaan eurooppalaisen täälläolon kysymään historiallista olemistaan, välienselvittelyssä aasialaisuuden kanssa ja hädänalaisessa pihtiotteessa Venäjän ja Amerikan välissä.

Sulut auki

Tässä suhteessa sulkeiden esittämä lisäys tai tarkennus, että historiallinen kysyminen tarkoittaa 1900-luvulla nimenomaan modernin ihmisen ja planetaarisen teknologian kohtaamista, on oikeastaan aika mielenkiinnoton ja vesittävä, pikemmin kuin panoksia nostava ja virittävä.

Lähinnä se liittyy Heideggerin oman natsismi-käsityksen vaiheisiin, kun hän toisen maailmansodan jälkeen alkaa nähdä reaalinsismin Venäjän ja Amerikan mallin mukaisena teknologisena tasapäistymisenä sen sijaan, että se olisi toteuttanut lupauksensa historiallisesta uudelleensyntymisestä. Lisäämisajankohdasta riippumatta lauseen on tarkoitus kertoa, että Heideggerin ymmärrys natsismista oli jo 1935 tai kenties aina sellainen, että se vaati natsismilta modernin ihmisen ja teknologian suhteen historiallista ratkaisemista. Tämä on sinänsä uskottavaa, koska sitä hän Heidegger vaati kaikelta. Niin tai näin, itse asia eli Heideggerin natsismi ei sulku- lauseesta juuri hetkähä, varsinkaan, koska sodan jälkeinen Heidegger ei vain muista kansallissosialismin totuutta ja suuruutta vaan myös jättää moittimatta reaalinsismin, jota hän puheena olevana vuonna 1935 edisti muiden muassa osallistumalla henkilökohtaisesti yhdessä Alfred Rosenbergin, Julius Streicherin ja Hans Frankin kanssa kansallissosialistisen lainsäädännön valmisteluun⁵. Se, mikä jälkikäteen näyttää Heideggerin tekstin ylle lankeavalta varjolta – sitoutuminen natsismin totuuteen ja suuruuteen – oli Heideggerille itselleen niin 1935 kuin 1953 aamunkajoa.

Mitä väliä tällä natsismista tai laajemmin Heideggerin päivänpo-

litiikasta jaanaamisella sitten on? Eikö olisi kohdallisempaa ja filosofisempaa keskittyä vaikkapa *Johdatuksen* keskeisfilosofiaan, olemiseen, kreikkalaiseen, ei-mikyyteen, olemisen indoeurooppalaiseen *bhu*-juureen ja niin edelleen? Kyllä. Niin varmasti on syytä tehdä, ja *Johdatus* on loistava, ehtymätön vauhdinotto- paikka. Mutta samalla pitää muistaa, että vielä *Spiegel*-haastattelussa vuonna 1966 Heidegger sanoi, että hänelle itselleen ratkaiseva kysymys on, millainen poliittinen järjestelmä vastaisi teknologista aikakauttamme. Voi olla, että keskeisfilosofisten kysymysten pohtiminen on välttämätöntä tämän poliittisen kysymyksen kannalta. Ja juuri tässä on Heideggerin filosofinen ainutlaatuisuus: olemisen kysymys ei ole tärkeä *an sich* vaan poliittisuuttaan, siis siksi, että se liittyy ihmisen pohjattomaan ja historialliseen, syntyneeseen ja kuolevaiseen elämään. Heideggerin juhlittu oivallus, jonka mukaan olemisen ja aika liittyvät toisiinsa, tarkoittaa, että olemisen kysymystä sinällään, ikuisuuden näkökulmasta, ei edes ole olemassa. Näin ollen vaatimus, että Heideggerin ajattelua olisi käsiteltävä erillään sen natsismista ja päivänpolitiikasta perustuu väärinymmärrykseen, jossa Heideggerin ajattelu hahmotetaan perinteisen filosofian historian mallin mukaan, ilman sisäisen uudelleensyntymisen näkökulmaa.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Heidegger, Martin, Nur noch ein Gott kann uns retten. *Der Spiegel*. Vol. 31, 1976, 205. Ks. *niin & näin* 4/195.
- 2 Heidegger 1976, 205–206.
- 3 Kisiel, Theodor, Heidegger's Gesamtausgabe. An International Scandal of Scholarship. *Philosophy Today*. Vol. 39, No 1, 1995, 3–15.
- 4 *Antwort. Martin Heidegger Im Gespräch*. Toim. Günther Neske & Ernst Kettering, Neske, Tübingen 1988.
- 5 Rehtorinvirasta luopumisen jälkeen vuonna 1934 Heidegger nimitettiin Saksalaisen laki-akatemian oikeusfilosofian komiteaan (*Ausschuß für Rechtsphilosophie der Akademie für Deutsches Recht*), jonka virallinen tehtävä oli Kolmannen valtakunnan lainsäädännön tausta-ajattelun kehittäminen (Faye, Emmanuel, *Heidegger. The Introduction to Nazism Into Philosophy in Light of the Unpublished Seminars 1933–1935*. Yale University Press, New Haven 2009, 205–207). Kuten Faye huomauttaa, erityisen raskauttavaa on, että Heidegger osallistui komitean toimintaan vuonna 1935, jolloin säädettiin esimerkiksi pahamaineiset Nürnbergin rotulait. Komitean jäsenyys selittää myös, miksi Heideggerin oppilas Karl Löwith (*My Life in Germany Before and After 1933*, Continuum, Lontoo 1993, 60) kysyi huolestuneena vuonna 1936 Heideggerilta, kuinka tämä saattoi olla tekemisissä mitä ilkeä- ja matalamielisimpänä antisemiittinä tunnetun Streicherin kanssa.